

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Madarász Marianna

POLITIKAI KARIKATÚRÁK A RÁKOSI-KORSZAKBAN

Tito és a nyugat ábrázolása

TÖRTÉNELEM MŰHELY

EGYETEMISTA:
Madarász Marianna
Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar, Történelem szak
IV. évfolyam

MENTOR:
Dr. Orcsik Károly

BEVEZETÉS

Mi a karikatúra? Meghatározására számos definíció létezik. A karikatúra szó az olasz „caricare” (HERMANN et al. 2018, 9) igéből származik, ami túlzást jelent. Röviden a karikatúra túlzó ábrázolásmód, melyből egyfajta torzkép, illetve gúnyrajz alakul ki.

A 19. század végére helyezik a magyar politikai karikatúra megszületését, melynek fontos szerep jutott a magyar politika alakulásában (uo.). Képi ábrázolással mutatva utat egyes politikai és társadalmi kérdésekben. Ilyen politikai vicclap volt a *Ludas Matyi* hetilap, mely 1945 és 1989 között szórakoztatta a magyar közvéleményt. Humorával és a pártvezetés segítségével sikerült olyan embereket is megszólítani, akik nem voltak érdekeltek a politikában. Ezzel a pártvezetés egy politikai szöcsövet szerzett magának, mely tökéletes volt a propaganda terjesztésére. A *Ludas Matyi* 1952 végére elérte a 250 000 nyomtatott példányszámot, így vált a legnagyobb magyar vicclappá (uo. 179).

Dolgozatomban a fentebb említett vicclap alkotásain keresztül szeretném elemezni Tito és a Nyugat megítélését a Rákosi-korszakban. Azt, hogy miként jelent meg Tito a *Ludas Matyi* lapjain a Szovjetunióval, illetve a Sztálinnal való konfliktus folyamán, és ez hogyan változott meg 1953 után. Megvizsgálom továbbá, hogy milyen viszonyban ábrázolja Titót és a Nyugatot, leginkább Tito Amerikához fűződő viszonyát, majd pedig azt, hogy hogyan festették le a kapitalista Nyugat társadalmi és gazdasági helyzetét.

A KARIKATÚRA TÖRTÉNETE

A karikatúra megjelenése egészen a 16. századra vezethető vissza. A két itáliai testvér Annibale és Agostino Carracci a Bolognai Akadémián saját szórakozásukra kezdtek el portrévázlatokat készíteni az ott jelenlévő tanulókról. A fivérek a *carico*, illetve a *caricare* szavakat használták e humor céljából készült alkotásokra. A testvérpár tulajdonképpen azokat a művészeti elméleteket gúnyolta ki, amelyeket az akadémián tanítottak nekik, ezt azok a leírások bizonyítják, amelyek vázlatfüzeteikben maradtak ránk. Ilyesfajta torz emberábrázolások már az ókorban is születtek, azonban a műfaj a testvérek nevéhez köthető. A karikatúra az elkövetkezendő száz évben is többnyire olasz művészeti ág maradt, elismert művészeti formává majd csak később vált. A 18. századra a szatirikus karikatúrák nagy népszerűségnek örvendtek Nagy-Britanniában, Franciaországban és az Egyesült Államokban. Angliában William Hogarth festő folyamodott először karikatúra stílusú portréfestéshez, akit a műfaj egyik

úttörőjeként tartanak számon. Franciaországban Honore Daumier alkotott páratlan karikatúrákat a 19. században, és uralta is e műfajt. Hetilapjában, a *La Caricature* vicclapban monarchiaellenes rajzokat jelentetett meg, ami miatt börtönbe is került. Forgalmazhatunk úgy is, hogy a politikai karikatúra megszületését az 1800-as évekre tehetjük. Kezdetben a célja a politikai és a társadalmi elit bírálata volt, képi ábrázolásával eljutott az írni és olvasni nem tudó rétegekhez is, ami nagyban hozzájárult, hogy a karikatúra mint műfaj megerősödjön.

Magyarországon Jókai Mór kezdeményezésére indultak meg ezek a humoros vicclapok. Sajat újságját *Az Üstökös* néven először 1858-ban jelentette meg, mely humoros írásaival és képeivel próbálta lekötni az olvasót. Hamarosan több folyóirat, élclap is útnak indult, köztük a *Borsszem Jankó*, *Kakas Márton*, *Bolond Miska* és a későbbiekben fontosabb szerepet kapó *Ludas Matyi*. Fontos megjegyezni, hogy ezek az újságok egy-egy népi figura nevét viselték. Erre az időszakra helyezik a magyar politikai karikatúra megszületését is, amely később jelentős szerepet játszik a pártvezetés által meghatározott propaganda terjesztésében.

A LUDAS MATYI TÖRTÉNETE

A *Ludas Matyi* hetilap a 20. század második felében meghatározó szerepet játszott a magyar közvélemény szórakoztatásában, több évtizeden át Magyarország egyetlen vicclapja volt. Első száma 1945. május 20-án jelent meg, mely két pengőbe került, azonban a második világháborút követő hiperinfláció hatására az év végére már 3000 pengőt kellett fizetnie az olvasónak. 1992-ig 2639 szám jelent meg. Nevét Gábor Andor publicistától és humoristától kapta, akit Fazekas Mihály 1817-ben megjelent *Ludas Matyi* című költeménye ihletett meg. Azonos címmel 1867 és 1872 között már megjelent egy hasonló jellegű vicclap, *A magyar nép mulattató képes újságja* alcímű ös-Ludas, amelynek a szerkesztőjét két év börtönbüntetésre ítélték egy Ferenc Józsefet megjelenítő gúnyrajz miatt.

Az újság színes illusztrációkat tartalmazott, leginkább a vörös szín dominált, emellett a sárga és a hideg színek használata sem volt ritka. A hideg árnyalatokat leginkább a negatív töltetű karikatúrákon használták, hogy ezzel is fokozzák egy adott rajz tragikusságát, illetve negativitását. A takarékoság miatt azonban több oldalt is színek nélkül nyomtattak. Kezdetben egy szám nyolc oldalból állt, ami később bővült. Az újságban a karikatúrák mellett különböző írásokat (verseket, vicceket, humoreszkeket, tudósításokat, olvasói leveleket) is publikáltak, itt jelent meg először például Örkény István *A költészet hatalmáról* című novellája is. A *Ludas Matyi* több rovatból állt, amelyek

különböző témaköröket dolgoztak fel. Ilyen volt például a mezőgazdasági, a levelezési rovat, vagy a külpolitikai oldal. A Rákosi-korszakban a lap a nem kommunista vezéreket, pártokat és politikusokat kifigurázta, a kommunistákat pedig dicsőítő jelzőkkel illette. A *Ludas Matyi* által kigúnyolt személyek között volt többek között Rajk László és Tito is. Az élcelődéshez különböző visszatérő alakokat alkalmaztak, akik megszemélyesítettek egy adott országot, rendszert vagy egy társadalmi réteget. Ilyen figurák voltak például Lógós Lali, aki a rossz munkaerot testesítette meg, vagy Zsíros gazda, Hájás gazda feleségeikkel a kulákokat szimbolizálva. Dolgozatom szempontjából fontos figurák Uncle Sam és John Bull, az USA és az Egyesült Királyság, illetve Vilhelmina az NSZK megszemélyesítői.

A *Ludas Matyi* gyorsan közkedvelt lappá vált a lakosság körében, humorának köszönhetően azokhoz is eljutott, akiket nem igazán érdekelt a politika. Ezért is történhetett meg, hogy propagandaeszközként sokkal hatékonyabb volt az egyszerű politikai napilapoknál, amelyek csak egy szűkebb réteget foglalkoztattak. A hetilap a hetvenes évekre elérte a 650 000 eladott példányszámot. A Rákosi-korszak idején a lapot több bíráló is érte, betiltással fenyegették meg, mivel a lap munkatársai több ízben is „politikai hibát” vétettek. A bírálókat szerint a szerkesztőségnek a pártbéli hiányosságokon való élcelődés helyett az ellenség feltárásával és megbélyegzésével kellene foglalkoznia.

Az 1956-os forradalom után, amelynek idején nem jelent meg az újság, a lap megújul. Az újraindítása mutatja, hogy a kádári vezetés is tisztában volt propagandajellegével, a közvéleményre tett hatásával és jelentőségével. A Kádár-korszak idején az élcelődés finomabb formája alakult ki, melyet csipkelődő politikai humorként jellemezhetünk. Az újság ebben az időben nyitottabb hangot vesz fel, nem mindenesetben ragaszkodik a vezetés által megszabott témákhoz, és az idő előrehaladtával a hétköznapi élet problémáira vetül majd a figyelem. A vicclap a hetvenes évekre elérte népszerűségének tetőfokát, ezekben az években jelent meg a *Ludas Matyi évkönyv*, a nyolcvanas években pedig a *Ludas Magazin* is. A rendszerváltás után az akkor már új néven futó *Új Ludas* eladási példányszáma rohamosan csökkenni kezdett, majd a lap 1993 végére megszűnt.

A közel ötvenéves fennállása alatt számos jelentős munkatárs fordult meg a lapnál. Kezdetben a lap főszerkesztője a korábban is említett Gábor Andor volt, egészen 1953-ban bekövetkezett haláláig. Munkatársai közül néhányat említve jelen volt Darvas Szilárd, Hoffmann Ferenc, Stella Adorján, Király Dezső, a karikaturisták közül pedig Szegő Gizi, aki kezdetben több címlapot is rajzolt, továbbá Sándor Károly és Kaján Tibor, akinek rajzai majdnem húsz évig díszítették a lap hasábjait. Az újrászervezés után, Tabi László főszerkesztőségének idején a főbb nevek: Galambos Szilveszter és Ősz Ferenc, a karikaturisták közül pedig Balázs-Piri Balázs és Pusztai Pál. A későbbi periódusban Tabi Lászlót

Árkus József váltotta, itt a kiemelendők között van Föld S. Péter, Tímár György és Lehoczki István karikaturista.

ELŐZMÉNY: TITO ÉS SZTÁLIN VISZONYÁNAK MEGROMLÁSA

1944-re a győztes partizánvezér, Josip Broz nagy népszerűségnek örvendett a nép körében. Az 1945 novemberében megtartott választáson a kommunista párt győzedelmeskedett. Kikiáltották a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot, Tito miniszterelnök és külügyminiszter is lett egyben. A többi szocialista állammal ellentétben Jugoszláviát nem a Vörös Hadsereg szabadította fel a náci megszállás alól, hanem a Tito által vezetett partizánsereg, területén nem tartózkodtak szovjet megszálló csapatok, ezáltal önálló, illetve önállóbb volt a többi keleti blokkba tartozó országnál.

A kezdeti barátságos viszony Jugoszlávia és a Szovjetunió között csakhamar megromlott. Ez több különböző külpolitikai okra is visszavezethető, Tito nem követte a szovjet utasításokat, tárgyalások esetén védte a jugoszláv érdekeket. Egy Moszkvától függetlenebb politikát szeretett volna folytatni, mely nem szakít a nyugati világgal sem. Szeretett volna létrehozni egy balkáni föderációt jugoszláv központtal, mely magába foglalta volna Bulgáriát és Albániát is, ez a fajta hatalmi törekvés a Balkánon ütközött a szovjet érdekekkel (BANAC 1990, 48–54). A helyzeten a görög polgárháborúba való jugoszláv beavatkozás sem segített, mely megmutatta Jugoszlávia külpolitikai önállóságát. Azonban a helyzet teljes elmérgesedésére akkor került sor, mikor Tito két hadosztályt telepített Albániába egy esetleges görög támadás megfékezésére. Ezt Sztálinnal együtt a szovjet vezetés is rossz szemmel nézte. A nemzetközi helyzet megváltozása miatt a Szovjetunió szerette volna megfékezni a Tito által vezetett külpolitikát, mely nem egy esetben ütközött a szovjet érdekekkel. A konfliktus abban teljesedett ki, hogy 1948. június 28-án kizárták a Jugoszláv Kommunista Pártot a Kominformból. Ennek közvetlen következménye az a leszámolási hullám lett, amely a titóisták ellen kezdődött a keleti blokkon belül (ДИМИЋ 2022, 117–118). Magyarországon a leghíresebb eset Rajk László pere volt. Rajk Lászlót 1949. május 30-án koholt vádak alapján letartóztatták, a vád többek között kémkedés volt. Rákosi, hogy bizonyítsa Sztálinhoz való feltétlen hűségét, kirakatpert rendezett, mert ezt látta az egyetlen megoldásnak, hogy megmutassa engedelmisségét Moszkva és Sztálin iránt. A kirakatperhez kellett egy megfelelő személy, akire rá tudták kenni a vádat, miszerint a jugoszlávok kémje. Rajk erre tökéletes személy volt, kezdetben minden vádat tagadott, azonban Kádár és a pártvezetés meggyőzte, hogy ismerje el a vádat, nem fog bántódása

esni, hiszen ez csak egy kirakatper, mely a tömegeknek szól. A per szeptember 16-a és 24-e között zajlott, melynek döntése értelmében Rajkot halálra ítélték. Az ítéletet 1949. október 15-én hajtották végre. Rajta kívül még számos áldozata volt ennek a leszámolási hullámnak. Miután Jugoszláviát kizárták, 1949-ben egyfajta propagandaháború alakult ki, melynek leghatékonyabb eszköze a vezető párt által kézben tartott sajtó volt. A keleti blokk szocialista államaiban Tito személyének megítélése negatív irányt vett. Az antititoista karikatúrák Titót a fasiszta Hermann Göringhez hasonlítják, kicsinyes imperialistaként ábrázolják, különböző jelzőkkel illetik, mint például a „fasiszta hentes”, és a leghíresebb és legelterjedtebb megnevezése a „láncos kutya”. Különböző szerepeket aggnak rá: Tito mint kém, Tito az imperialisták lakája, vagy Tito mint prostituált, avagy más néven „Broztitutka”. Magyarországon csak a *Ludas Matyi* hetilapban 317 Tito-ellenes karikatúra jelent meg 1949 és 1953 között (BLAZETIN 2019, 43).

Ennek a propagandaháborúnak a végét Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála jelentette, a viszonyok a Szovjetunióval idővel enyhültek. A *Ludas Matyi* hetilap 1953. május 28-án megjelent példányában szerepelt utoljára Titóhoz kapcsolódó mű (1. kép), mely a *Tito alkotmánya* címet viselte. Ez a karikatúra a január 13-án életbe lépett alkotmánymódosítást burkolja fasiszta köntösbe, hiszen ugyanezen a napon választották meg Titót Jugoszlávia elnökévé.

TITO MINT HERMANN GÖRING

Titót a legtöbb karikatúrán zömök, elhízott emberként ábrázolják. Marsalli egyenruhában láthatjuk, mely kapcsolódik a Jugoszlávia marsallja címhez. Egyenruháján a számtalan kítüntetés háborús sikereit hivatott mutatni. Azonban, mivel ez egy vicclap, a jelentése pont az ellentéte. A marsallegyenruha, a túldíszítettség, a zömök, elhízott testalkat szoros egyezést mutat a korábbi Harmadik Birodalom légierő parancsnokával, Hermann Göring személyével.

A marsallegyenruha, mint egyfajta rang, hamissá válik, erre a hamisságra erősítenek rá az egyenruhát díszítő kítüntetések, melyek nem rendeltetésszerűen vannak elhelyezve, túlzóan sok van belőlük. Ezen szempontok alapján jelentéktelenné válik a jelentésük, ezzel tulajdonképpen lekicsinyítve Tito katonai teljesítményét és szerepét a második világháborúban, a háttérben pedig emelve a Vörös Hadsereg és a Szovjetunió segítségének jelentőségét a Jugoszlávia felszabadításáért folyó háborúban. Ez látható a *Ludas Matyi*ban megjelenő *Idegen árnyék* című karikatúrán is (2. kép). Ez a szöveg nélküli karikatúra az 1949. október 21-én megjelent lapban található, alkotója Gerő Sándor. Ezen karikatúrán láthatjuk, amint Tito mögött megjelenik egy magas árnyék, amely nem egyezik

meg az előtte lévő személy alakjával. Az árnyék nem más, mint Uncle Sam, vagyis az Amerikai Egyesült Államokat megtestesítő képzelte személy, utalva ezzel egyfajta függő és alárendelt viszonyra. Függő, mert össze vannak kötve, alárendelt, mert az árnyék magassága többszöröse Tito alakjának. Az árnyékre lehet úgy is tekinteni, mint a háttérben meghúzódó valódi irányítóra, aki láthatatlanul mozgatja a szálakat.

A *Kényes kérdés* című mű (3. kép) már szöveggel ellátott karikatúra, szerzője az előbb említett Gerő Sándor. A képen Tito és egy jugoszláv munkás, illetve egy paraszt szerepel. Titót marsalli egyenruhában, kitüntetésekkel a kabátján, óriási hassal ábrázolják, míg a jobbán lévő személy egy jugoszláv munkás, felismerhető a jellegzetes szandál- és fejviseletéről, valamint a foltozott nadrágról. A munkás vádlón szegezi Titóra az ujját, és felteszi kérdését: „Mitől nőtt ilyen nagyra a pocakja, Tito úr?” Tito erre felemelt kézzel válaszol: „Kidülleszttem, hogy ebben is hasonlítsak Göringre.” Ha eddig nem volt sejtethető, hogy kivel próbálja a szerző párhuzamba állítani Titót, erre a kérdésre egyértelmű választ kapunk. A karikatúra más társadalmi jelentést is hordoz. Míg Tito a megjelenésével a gazdagságot, a jóllakottságot és a pompát testesíti meg, addig a rá mutogató anonim jugoszláv munkás éppen az ellentéte. Foltozott ruhája szegénységre utal, ahogy vékony testalkata is, rámutatva ezzel Tito és egy átlagos jugoszláv ember közötti különbségekre. Titót a sajtóban sokszor megvádolták, hogy nem népszerű saját népe körében, hogy a parasztok és a dolgozó nép nem kedveli. Számtalanszor aggatták rá, hogy gyilkos, elárulta a hazáját, és hogy kizsákmányolja Jugoszláviát. Ezzel próbálták felmenteni a dolgozó népet, hisz ők csak a saját megélhetésükért felelősek, és hogy a néppel nincs semmiféle probléma, hanem annál inkább annak vezetőjével.

A *Gőg* című rövid párbeszédben (4. kép), mely Tito és egy „lelkes talpnyalója” között játszódik le, eggyel tovább megy a szerző, és egyenesen Hitlerrel vonja párhuzamba Titót, ezzel nyíltan fasiszta bélyeget nyomva a marsallra. Ez lehet annak a következménye is, hogy Tito jó kapcsolatot ápolt az imperialistákkal, akiket a szovjet vezetés megvádolt a fasiszmus újraélesztésével, ezzel pedig automatikusan Tito is fasisztává vált. Ezt szokássá vált használni azon szocialista országok között is, akik vitában álltak egymással, és érvelésként előkerült az ún. „náci kártya”.

TITO, A FASISZTA HENTES

A Tito-ellenes karikatúrákon a jellegzetes ábrázolása mellett megjelenik a kézben tartott balta, melyről legtöbbször csöpög a vér. Ily módon születtek ábrázolások Benito Mussoliniról és Adolf Hitlerről is. Közös pont ezeken a

karikatúrákon a balta szimbóluma, mely a fasizmus jelölője. A fasizmus szó a latin „fascēs” szóból ered. A „fascēs” (5. kép) egy baltával ellátott vesszőnyaláb, mely egyfajta hatalmi jelvény volt a Római Köztársaság idején. Ezt a szimbólumot kezdte el használni az olasz fasiszta mozgalom Mussolini vezetésével. A *Ludas Matyi* lapjain Tito baltával való ábrázolása bevett szokás volt. Több esetben nem a balta volt egy-egy gúnyrajz fő motívuma, de megjelenítették, hogy emlékeztessenek, hogy Tito egy fasiszta vezér (BLAŽETIN 2019, 52).

A következő karikatúrán (6. kép), mely a *Tito konyhája* címet viseli, Tito a marsalli egyenruhát kötényre és szakácssapkára cserélte, gombok helyett a kitüntetései tartják össze az ingét. Jobb kezében véres baltát tart, a kötényét is vér borítja. A vér valószínűleg a serpenyőben éppen puhulni nem akaró húsból származik, mely Jugoszláviát szimbolizálja. Ezen szimbólumok összessége erősít rá a „fasiszta hentes” jelzőre. A kép jobb oldalán Uncle Sam várakozik szivarral a szájában, aki egy dollárt dob Tito felé: „Itt a dollárja, hé. Készen van már az a falnivaló?” Tito pedig válaszol: „Én már tálnám, de nem akar megpuhulni.” Tito ilyesfajta ábrázolása Jugoszláviát ártatlanná teszi, és mindeért annak fasiszta vezetőjét okolja. Tito e rajz szerint eladta magát, országát és népét Amerikának, így országa az imperialisták gyarmatává vált, maga pedig a nyugat szolgáivá. Azonban hiába próbál uralkodni, ahogy azt Amerika parancsolja, Jugoszlávia nem adja magát, és ellenáll elnyomóinak, vagyis „nem akar megpuhulni”. Vagyis Jugoszlávia és a dolgozó nép Titóban az elnyomót, az árulót látja. Azt, hogy Titónak nem számít az országa, és csak a pénzre és a fasiszta hatalmakra támaszkodik, ábrázolja az erre vonatkozó karikatúra is (7. kép).

A *Jugoszláv kormánylap* (8. kép) című műben is megjelenik a balta motívuma, és ugyancsak előkerül a „fasiszta hentes” jelző, azonban a hangsúly itt sem erre a motívumra esik. Tito egy dollárjelzéssel ellátott arany karosszékben ül, ami arra utal, hogy eladta magát Amerikának. Marsallsapkája a karosszékre rakva, szájában szivarral élvezi szabadidejét és a gazdagság nyújtotta kényelmet. Kezében a *Borba* nevű újságot tartja. A *Borba* a Jugoszláv Kommunista Párt hivatalos lapja és szócsöve volt. A szék mögül egy jugoszláv munkás rámutat az újságra és megjegyzi: „Tito úr! Itt Jugoszláviában másképpen szól a közmondás: BORBA a hazugság!”, felhasználva a latin közmondást, mely magyarul „Borban az igazság!”-ként hangzik. Ezzel az összehasonlítással arra szeretne utalni a szerző, hogy Jugoszláviában a sajtó hamis, illetve valótlan híreket közöl, és hogy a napilapok a leghatékonyabb szócsövei a propagandatevékenységnek.

TITO NŐI RUHÁBAN

A karikatúrákon az ország eladását és minden lehetséges dolog pénzzé tételét gyakran nőies ábrázolással jelenítik meg, amely a legtöbb esetben a prostitúcióhoz, az erkölcsileg megkérdőjelezhető nőkhöz kötődik. Azonban ez a fajta ábrázolás nemcsak az antititóiista művekre jellemző, előszeretettel ábrázoltak így egyes nyugati vezetőket is, köztük Francisco Francót, Spanyolország államfőjét, aki számtalan alkalommal szerepelt a *Ludas Matyi* lapjain nőként ábrázolva (9. kép).

Tito prostituáltként való megrajzolása többször is megjelent a hetilap hasábjain. Orosz nyelvterületeken ennek az ábrázolásnak volt egyfajta megnevezése is, mely Samuil Maršak nevéhez fűződik, a „Broztitutka” (BLAŽETIN 2019, 78). Ez a becenév ráerősített a megjeleníteni kívánt prostituáltszerepre. *A jugoszláv repülőterek átadása után* című alkotáson (10. kép) Tito a pult mögött helyezkedik el. Testesebb nőként láttatják, sminket és ékszereket visel, a haját is nőiesen ábrázolják. A marsallegyenruháját női ruhává alakították, kitüntetéseit pedig beleolvadva az anyagba mintákká váltak. Kijelenthetjük, hogy a szerző ebben az esetben is a fasiszta marsall ábrázolást tűzte ki célul. Tito jobb kezén láthatunk egy fejszéből és akasztófából álló tetoválást. A fejsze a fasizmusra utal, ezáltal megjelenik a fasiszta hentes jelző is. Az európai patriarchális értékrend szerint a tetoválás egy nőn, a nő szabadságát jelképezte, aki azt tehetette, amit akart, azonban ezt szimbolikus értelemben összekötötték a prostitúcióval is, mivel a tetoválás először a saját testükből megelőző nők körében lett népszerű. A kezében tartott palack címkéjén egy repülőter és egy felszálló repülő látható, mely kapcsolódik a mű címéhez. A háttérben lévő címkéken még feltűnik a vasút, a kalapács és a fogaskerék, a gyár és a bánya. Ez jelképezheti azt is, hogy ezeket az „italokat” majd felszolgálja Tito, hiszen megkérdezi a gonosz mosolygó Kardelj, hogy parancsolnak e még valamit az amerikaiak, előrevetítve, hogy az imperialisták kezére juttatja, vagyis eladja a gyárat, a bányákat és a vasutat.

A *Belgrádi utcasarok* (11. kép) karikatúrán egy esti jelenetet láthatunk a Tito utca sarkán. Már magában az utcasarok a prostitúcióhoz köthető. A lámpafényben ott áll Tito női vonásokkal, női ruhában. Ruhájának színe vörös, mint tudjuk, a prostituáltak színe a sárga mellett a vörös volt. A ruha színét visszavezethetjük a „fasiszta hentes” jelzőhöz is, hiszen ezen a karikatúrán is megtaláljuk a baltát, amit a korábbiakhoz hasonlóan vér borít, így a vér beszínezhetette a ruhát is. Ez esetben a balta egy táska funkcióját tölti be. Titóra lehet mondani, hogy egy független nő, hiszen megválogatja, kinek adja szolgálatait. Testét és javait tudatosan kínálja az imperialistáknak, akiket elvakít az ajánlata, és ezzel egyenlő féllé válik. Azonban amiatt, hogy eladja azokat a javakat, amik a ju-

goszláv népet illetik, a szocializmus árulójává válik. A karikatúra is mutatja, hogy megválogatja, kivel üzletel. A megvilágított alak az ismert Uncle Sam, aki kérdőre vonja Titót: „Megcsalsz, te bestia?” És hogy miért is szegezi neki ezt a kérdést? Az oka a bal oldalon látható személy, aki az árnyékban megpróbálja elhagyni a helyszínt. Ő nem más, mint John Bull, aki Uncle Samhez hasonlóan kitalált karakter: Nagy-Britanniát szimbolizálja, felismerhetjük a brit zászlós cilinderről. Tito pedig mosolyogva ártatlan tekintettel válaszol: „Ne vacakolj Samukám, csak féltékenyem akartalak tenni...” A kép szerint tehát Titónak csak a pénz számít, azzal üzletel, aki a legtöbbet fizeti, nem hűséges senkihez, csakis saját magához.

A harmadik karikatúra e témában, a *Tito és a dédelgetett kulákja* (12. kép) eltér az előző kettőtől, mivel itt nem prostituáltként, hanem szimplán csak női ruhákba bújt emberként ábrázolja. Viselete a hagyományos paraszti öltözet, a fejkendő, a csipkés ujjú ing, a szoknya és kötény, és mivel ruhája nem szakadt, következtethetünk arra, hogy módosabb réteghez tartozót jelenít meg. Itt Tito anyaszerepben tetszeleg, dédelgeti drága gyermekét, a kulákot. Ha valakire azt mondták, hogy kulák, az szitokszónak számított, hiszen vagyonosabb volt, mint a többi paraszt, a „dolgozó nép” ellensége volt ő. Tito azért dédelgeti a kulákot, mert a gazdag paraszt volt az úr a falun, a jugoszláv gazdaság támasza. Míg a kulák gazdagodott, addig a szegényebb parasztok még jobban elszegényedtek, kizsákmányolta őket Tito fasiszta rendszere. Ezt akarja nekünk elmondani ez a karikatúra is, hogy Titót, csakúgy, mint a Nyugatot, nem érdekli a dolgozó parasztok helyzete, csakis arra törekszik, hogy nép munkája árán meggazdagodjon.

TITO, A LÁNCOS KUTYA

Bátran állítható, hogy a rengeteg cím közül, amivel Titót illették, a leghíresebb jelző az „imperialisták láncos kutyája”. Ez volt a legelterjedtebb megnevezése a keleti blokkon belül, köztük Magyarországon is. Ezeken a karikatúrákon Titót láncra vert, hűséges kutyaként ábrázolják. Félig ember, félig kutya alakban. Alacsony termetű teste az angol bulldoghoz hasonlóan zömök, rövid lábakkal, míg emberi feje van, és azon a marsallsapka. Fontos szempont, hogy milyen kutyafajtaként ábrázolták, hiszen az angol bulldog, nevéből kifolyólag is, Nagy-Britanniából származik. Nagy-Britannia pedig egy klasszikusan imperialista nagyhatalom volt, ezzel pedig megeremelték a kapcsolatot Tito és a Nyugat között.

Az *Uncle Sam kedvenc kutyáival* (13. kép) című karikatúrán is ezt az ábrázolásmódot látjuk. Uncle Sam Amerika megjelenítőjeként az ölében dé-

delgeti láncos kutyáját, aki ez esetben Tito. A lánc jelképezi, hogy a kutyának van gazdája, és hogy őt szolgálja, kihangsúlyozva ezzel azt az alárendeltségi viszonyt, amely Tito és nyugati partnerei között volt. Azonban nem Tito az egyedüli ezen a rajzon, a hintaszék mellett ott ül hűségesen, kutya képében Erich von Manstein is, német marsall, aki Hitler egyik legtehetségesebb tábornoka volt, a fején egy vörös mezőben elhelyezkedő horogkereszttel. Mansteint a második világháború után perbe fogták és börtönbüntetésre ítélték. Azonban Nyugaton talált magának támogatókat, és később, mint NATO-tanácsadó segítette Nyugat-Németországot. Emiatt a nyugati államokat és a bonni kormányt a fasiszmus újraélesztésével vádolták.

A következő karikatúrán (14. kép) Titót nem kutyatestű emberként ábrázolják, hanem a titói maszk mögött egy kutya rejtőzik, aki ijedten néz a maszkot levevő kézre, amely a szocialista államokat szimbolizálja. Titót most ugyan nem láncon ábrázolják, azonban szabadságát így is elvesztette, hiszen börtönben látható. Ez utalhat bűneire is, amelyekért bűnhődnie kell. A Hermann Göring-féle ábrázolás itt is jelen van, ami utalásként tekinthető arra, hogy fasiszta bűnei miatt van börtönben. A háttérben található egy csontváz is, ami kapcsolatba hozható azzal, hogy a kutya megtámadta a saját fajtáját. A maszk levételével egyfajta identitásfosztás történik, megfosztják kommunista jellegétől, és egy ellenszenves karaktert társítanak hozzá. A cím is negatív jelentést hordoz: *Lehullt az álarc*. Az álarc egy álca, mely elrejt egy adott személy valódi kilétét, s levételével lelepleződik a vadállat. Mint az imperialisták kutyája: nem hoz döntést önmagától, hanem azt teszi, amit a gazdái parancsolnak. A kutyaábrázolás elterjedt volt a vicclapok hasábjain, több nyugati politikust is szívesen ábrázoltak így. *Az idomítás csodája* (15. kép) című karikatúrán is azt láthatjuk, hogy a kutyatestű Tito úgy ugrál, ahogy gazdája, ez esetben Uncle Sam szeretné, és pénzért cserébe Jugoszláviát önként nyújtja át.

A NYUGAT MEGÍTÉLÉSE

A Nyugat ellen folytatott harcban fontos szerepet játszott a propaganda. A második világháború után a világ két részre bomlott, a keleti és a nyugati blokkra: előbbiben a Szovjetunió, az utóbbiban az Egyesült Államok foglalta el a vezető szerepet. Így nem meglepő, hogy az imperializmusellenes karikatúrák fókuszpontjában az USA állt.

A szocialista országok, köztük Magyarország is, a Nyugatot igyekeztek minél negatívabb helyzetben ábrázolni, a szocialista rendszer előnyeit pedig felnagyítani. Olyan propagandát gyártottak, mely szerint a nyugati kapitalista rendszerben működési zavar van, nem működik a többpártrendszer, a gazdasá-

gi csőd szélén állnak, sok a munkanélküli, alacsony az életszínvonal, állandó sztrájkok, elégedetlenség jellemzi. A nyugati vezetőket igyekeztek minél torzabban ábrázolni, hogy negatív és visszataszító kisugárzásuk legyenek. Az effajta nyugatellenesség leginkább a Rákosi-korszakra jellemző. A legkifejezőbb módokon kellett ezeket az országokat negatív köntösbe burkolni.

Az 1952. június 25-én megjelent példány címlapját adó karikatúra *A nyugateurópai cirkuszban* (16. kép) címet viselte. A rajzon alárendelt helyzetben szerepelnek az európai államok az USA-val szemben. Uncle Sam állatidomárként tűnik fel a színen, míg a többi ország, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, a Benelux államok és az NSZK sebesült vadállatokként szerepelnek. Nagy-Britanniát a brit oroszlán szimbolizálja, Franciaországot a gall kakas, Olaszországot a nőstényfarkas, a Benelux államokat megkopasztott madárkák képviselik, míg Uncle Samhez legközelebb álló NSZK-t egy megvadult bulldog ábrázolja. Ez annak tudható be, hogy az USA nagy gazdasági fölényrel háborúzott. Ezt a fölényt kihasználva a maga képére formálta a nyugati világot – ezt szimbolizálja az idomárszerep. Erőfölénye segítségével átvette azokat a birodalmi funkciókat, amelyeket a háborúban legyengült országok többé nem tudtak ellátni. Amerika, hogy segítse a háborúban legyengült országokat, létrehozott egy gazdasági segélyprogramot, melyet George C. Marshall amerikai külügyminiszter dolgozott ki, és akiről a nevét is kapta a Marshall-terv. Ezt a tervet a Szovjetunió mélyen megvetette és elítélte, mivel véleménye szerint Amerika így próbált világalomra törni. Szerintük a terv nem Európa érdekeit szolgálja, hanem az USA törekvéseit, hiszen meg kellett teremtenie azt a gazdasági piacot, ahol majd uralkodhat. *A Radikális gyógymód* (17. kép) címet viselő rajzon két ikonikus alakot láthatunk. A doktor szerepében Uncle Sam tetszeleg, míg a páciens nem más, mint John Bull, a két személy megtestesíti a két ország gazdaságát. John Bull, ahogy Nagy-Britannia is, alárendelt helyzetben szerepel Amerikával szemben. A gyógymód, amit Uncle Sam ajánl a páciensnek, az a kezében tartott üvegese, amelyen a „Marshall-terv” címke olvasható, és megjegyzi, hogy: „Csak szedje, fiam, továbbra is ezt a szert, mert a fogyókúrát folytatni kell, már csak az én egészségi állapotom érdekében is...” Ezzel azt szeretnék kifejezni, hogy Amerika Nagy-Britannia gazdaságán és iparán gazdagodik meg, valamint hogy a Marshall-terv arra való, hogy Amerika a saját befolyása alá vonja a nyugat-európai államokat. *A Ludas Matyi* karikatúráin szinte kivétel nélkül Amerika volt irányító szerepben. Nyugat-Németország 1949. szeptember 15-én megalakuló kormányát is az amerikaiak bábkormányának nevezték. Mutatja a karikatúra is, amelynek a mondandója már a címben is megjelenik: *Megalakult a nyugatnémet bábkormány* (18. kép). Itt láthatjuk, ahogy Uncle Sam kényelmesen ül karosszékében, és figyel, amint szolgálja, ez esetben Konrad

Adenauer¹ igazgatja az NSZK-t. A szobor, mely a német államot szimbolizálja, félbe van vágva, ezzel mutatva, hogy a német állam mint egységes ország nem létezik, hiányzik a keleti része, ezzel nem ismerve el Nyugat-Németországot.

A NYUGATI MŰKÖDÉSI ZAVAR

A magyar propagandasajtónak az volt a legfőbb feladata, hogy „leleplezze” az imperialista Nyugatot. Ha a nyugati imperialista államok együtt is működnek, nem egységesek, zavar van a közreműködésben, ellentétben a szovjet érdekszférába tartozó országokkal, akik békés együttélésben vannak, nem kell attól tartani, hogy valamelyik állam hátba szúrja a másikat. Ez volt az az ideális világkép, amit a dolgozó embereknek sugároztak. A *Ludas Matyi*ba számtalan olyan karikatúra került be, mely a két világrendszer dolgozói között vont párhuzamot. Nyugaton a dolgozók helyzetét nyomorúságosan mutatták be, a munkanélküliséget eltúlozva ábrázolták. Az *Így csökkentik...* (19. kép) című karikatúra pont ezt az túlzó ábrázolásmódot mutatja. A hideg színek rásegítenek a kép tragikusságára. A jelenet Amerika utcáin játszódik, ahol egy amerikai munkanélkülivé vált dolgozó élettelenül fekszik. A másik alak a képen egy rendőr, mely akár jelképezheti az államot is, aki tétlenül nézi az emberek szenvedéseit, és megjegyzésként csak annyit tesz hozzá: „Ez éhenhalt. Megint csökkent a munkanélküliség!”. Ezzel szerették volna kihangsúlyozni a nyugati alacsony életszínvonalat, és azt, hogy az imperialisták nem törődnek a nyomorgó munkásréteggel.

A legtöbb esetben összehasonlítják a két államberendezés jellemzőit, amiből mindig a szocialista államberendezés kerül ki pozitívan. Ezt láthatjuk az *Újév napján* (20. kép) című alkotáson is: összehasonlítja mi van „Nálunk” és „Nyugaton”. A „Nálunk” részben többek között felsorolja, hogy növekedik a termelés, új gyárak épülnek, eltörlik a jegyrendszert, a TSzCs-k növekedése és a kémek leleplezése történik, és ez mind pozitív dolog. Azonban a másik oldalon, Nyugaton minden kudarcra van ítélve, például a katonai műveletek, a sztrájkok, a gyarmatok ellenállása. Gazdasági válság van, az infláció és a korrupció sem kíméli a Nyugatot.

Az utolsó karikatúra, amely elemzésre kerül, az *„Egyesült Európa” mozgalom* (21. kép) címet viseli. A képen Churchill nagy fekete szarvasbikaként

---

¹ Konrad Adenauer volt az NSZK első kancellárja, 1949-es megválasztásától egészen 1963-ig. Regnálása alatt jelentős eredményeket ért el Nyugat-Németország gazdaságának újjáépítésében. Az országot igyekezett bekapcsolni az újonnan alakuló európai szervezetekbe, külpolitikája leginkább az amerikai külpolitikához alkalmazkodott, ezért is hívták a szovjet érdekszférában az új bonni kormányt Amerika bábjának.

van ábrázolva, tőle balra az amerikai elnök, Truman mutat a háttérben függő festményre, melynek felirata: „Európa elrablása”. A festmény egy bikát megülő nőt jelenít meg. Ez egy görög mitológiai utalás Zeusz és Európé történetére. Feltehetően a bika Churchillt, illetve Nagy-Britanniát szimbolizálja, míg Európé Európát.

Churchill egy amerikai mintára megálmodott egységes európai föderációt szeretett volna kialakítani, s megszületett az Európa Mozgalom. 1946-ban Churchill zürichi beszédében szorgalmazta az egységes Európai Egyesült Államok és az Európa Tanács létrehozását, azonban ebben az államszervezetben nem látta a saját országát, hanem egy francia és német központú egységes Európában gondolkozott. Ezt a törekvést igyekeznek kifigurázni a mű, miszerint Churchillnek ez a terve nem sikerülhet.

ÖSSZEFOGLALÓ

A legtöbb karikatúránál megfigyelhető a valós események és társadalmi helyzetek, valamint a rajta szereplő személyek eltorzítása. A valóság elferdítésének mértékét nem tudhatjuk, ahhoz egy újabb elemzésre lenne szükség. Az azonban bizonyos, hogy a rajzok szórakoztató, gúnyos jellegüknel fogva elérték a nagyközönséget és sikeresen formálták a közvéleményt. Az elemzésekkel betekintést nyertem egy egyszerű munkás vagy polgár véleményébe a külvilágról, és abba, hogy a kormány média milyen mértékű befolyással rendelkezik, és rendelkezik mind a mai napig, az emberek körében. Ez a nagymértékű befolyás, illetve propagandatevékenység nem korlátozódott csak az újságokra, szinte minden médiafelületen ezt sugározták.

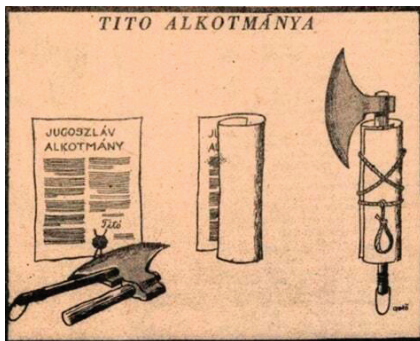
A Rákosi-korszakban ezek a külpolitikai karikatúrák élesen bírálták a Nyugatot és a Szovjetuniókat be nem hódoló Titókat. Sztálin halálával ezek az élcelődő gúnyrajzok finomabb formát öltenek a Kádár-korszak idején. A Kádár-korszakban egy új stílusban fogják úgymond bírálni mindazt, ami megjelenik. Ebben az időben nem lesz jellemző az a fajta propagandatámadás a Nyugat felé, mint a Rákosi Mátyás által fémjelzett korszakban.

FELHASZNÁLT ÉS EGYÉB IRODALOM

- BANAC, Ivo 1990. Sa Staljinom protiv Tita: informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu. Globus. Zagreb.
- BLAŽETIN, Vjekoslav 2019. Slika Tita u popularnoj kulturni između 1948. i 1953. godine: Komparativna analiza. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Cultura 2015. A szatirikus Ludas Matyi. URL: <https://cultura.hu/kultura/a-szatirikus-ludas-maty-i/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- CSERNUS Szilveszter 2015. Titkos találkozó a paksi csőszkunyhóban – Rajk László és társai pere. Múltkor. URL: <https://mult-kor.hu/titkos-talalkozo-a-paksi-csoszkunyhoban--rajk-laszlo-es-tarsai-pere-20150924?openImage=4552&fbrkMR=desktop&pIdx=4> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- ДИМИЋ, Љубодраг 2022. Између Истока и Запада: Југославија, велике силе и питање безбедности у Европи (1914-1975). Filip Višnjić. Beograd.
- DIMITRIJEVIĆ B. Bojan 2006. Od Staljina do Atlantskog pakta – armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945-1958. Službeni list Srbije i Crne Gore. Beograd.
- HARMAT Árpád Péter: A „Rajk-ügy” története. URL: tortenelemcikk.hu (Letöltés: 2015. 10. 02.)
- HERMANN Róbert – TAKÁCS Róbert – TAMÁS Ágnes – VÖRÖS Boldizsár 2018. A magyar politikai karikatúra története. Országház Könyvkiadó. Budapest.
- LAKOVIĆ I. – TASIĆ D. 2016. The Tito–Stalin Split and Yugoslavia’s Military Opening toward the West, 1950–1954: In NATO’s Backyard. Lexington Books. Maryland.
- Ludas Matyi 1867–1993. URL: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- LYNCH, Bohun 1926. A History Of Caricature. Faber and Gwyer. London.
- PAPP László Tamás 2018. 70 éve lett Titóból láncos kutya – milyen világtörténelmi következménye lett ennek? Átlátszó. URL: <https://atlatzo.hu/vilagterkep/2018/06/28/70-eve-lett-titobol-lancos-kutya-milyen-vilag-tortenelmi-kovetkezmenye-lett-ennek/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- REYNOLDS, David 2006. From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt, and the International History of the 1940s. Oxford University Press. Oxford.
- TAGGART, Emma 2021. Caricature Art: The Fascinating History of the Art of Exaggeration. My Modern Met. URL: <https://mymodernmet.com/caricature-art/>. (Letöltés: 2022. 04. 28.)

MELLÉKLET

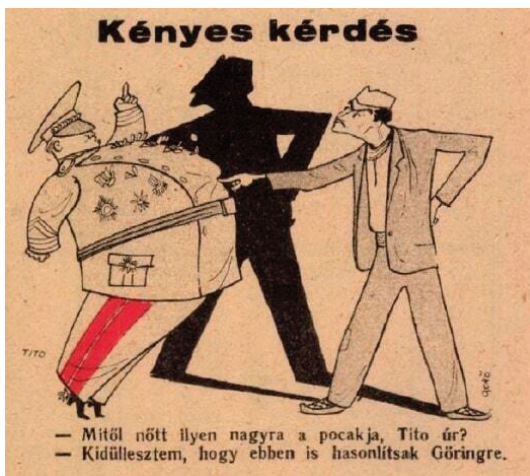
1. kép: Tito alkotmánya. Ludas Matyi, 1953/22.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

2. kép: Idegen árnyék. Ludas Matyi, 1949/43.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

3. kép: Kényes kérdés. Ludas Matyi, 1949/32.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

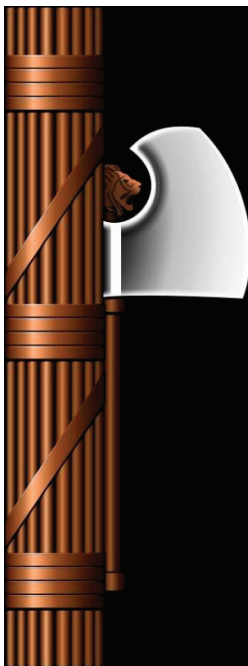

4. kép: Góg. Ludas Matyi, 1949/46.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

5. kép: *Fasces*

https://hu.wikipedia.org/wiki/Fasces#/media/F%C3%A1jl:Fasces_lictoriae.svg

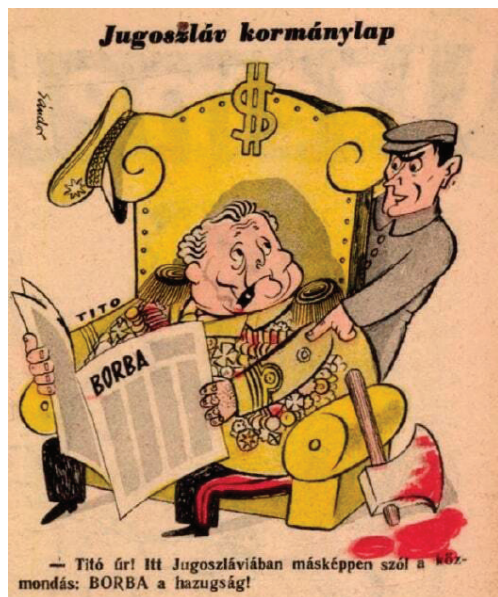
6. kép: *Tito konyhája*. Ludas Matyi, 1951/3.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

7. kép: Amire Tito támaszkodik. Ludas Matyi, 1951/31.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=239&layout=s

8. kép: Jugoszláv kormánylap. Ludas Matyi, 1949/43.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

9. kép: Az USA nagykövete Madridban. Ludas Matyi, 1951/10
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=0&layout=s

10. kép: A jugoszláv repülőterek átadása után. Ludas Matyi, 1950/2.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1950/?pg=10&layout=s

11. kép: Belgrádi utcasarok. Ludas Matyi, 1952/41.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1952/?pg=0&layout=s

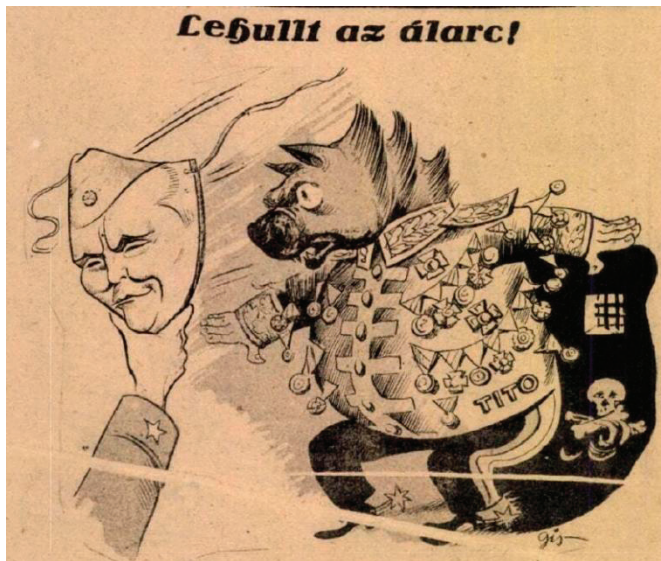
12. kép: Tito és a dédelgetett kulákja. Ludas Matyi, 1951/32.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=0&layout=s

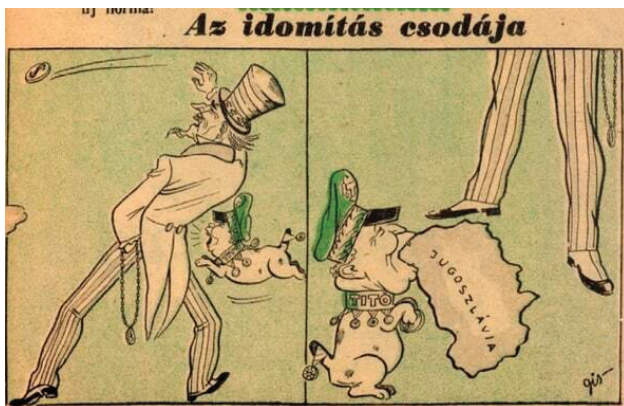
13. kép: Uncle Sam kedvenc kutyáival. Ludas Matyi, 1949/47.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

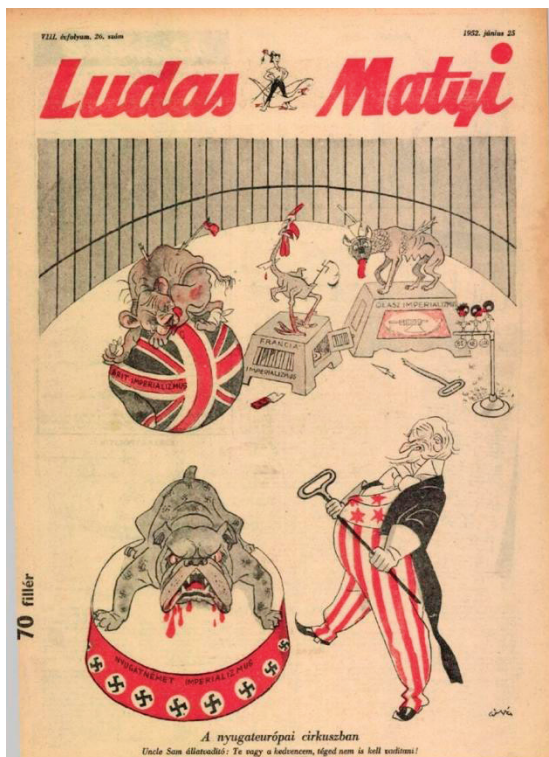
14. kép: *Lehullt az álarc.* Ludas Matyi, 1949/36.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

15. kép: *Az idomítás csodája.* Ludas Matyi, 1950/12.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1950/?pg=0&layout=s

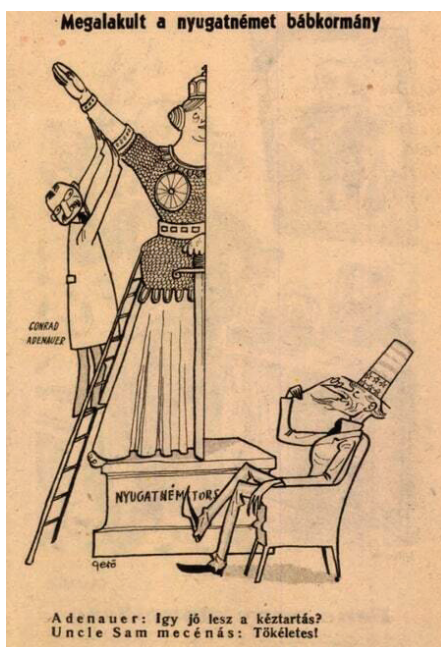
16. kép: A nyugateurópai cirkuszban. Ludas Matyi, 1953/3.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

17. kép: Radikális gyógymód. Ludas Matyi, 1951/31.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1949/?pg=0&layout=s

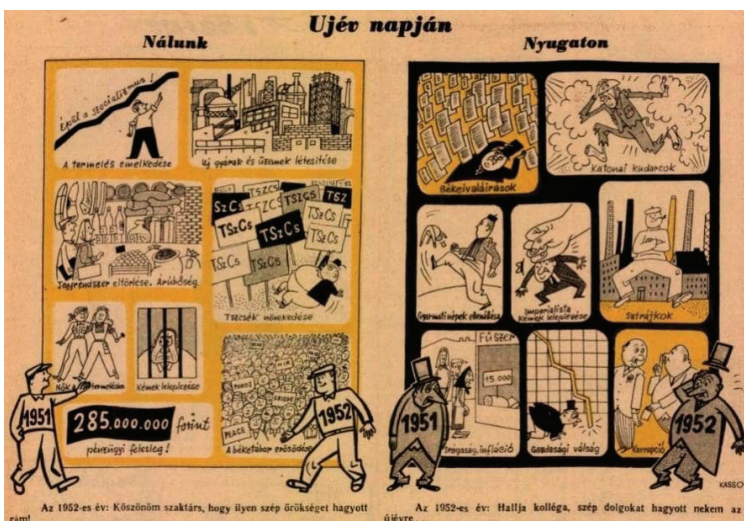
18. kép: Megalakult a nyugatnémet bábkormány. Ludas Matyi, 1949/38.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1949/?pg=286&layout=s

19. kép: Így csökkentik... Ludas Matyi, 1951/6.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

20. kép: Újév napján. Ludas Matyi, 1951/52.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=409&layout=s

21. kép: Az „Egyesült Európa” mozgalom. Ludas Matyi, 1949/32.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

